

Przyczyny i skutki dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Przyczyny i skutki dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski

Źródło: dostępny w internecie: pixabay.com, domena publiczna.

Zmiany zachodzące w strukturze społecznej Polski są badane, analizowane i monitorowane przez nauki społeczne i humanistyczne. Zmiany w układzie przestrzennym w skali całego kraju, regionu, miasta oraz lokalne są tematem badań geografii, zarówno społeczno-gospodarczej, jak i fizycznej, a także urbanistyki i planowania przestrzennego. Problematyką tą zajmują się również nauki społeczne: politologia oraz socjologia. Na tej lekcji poznasz przyczyny i skutki dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski.

Twoje cele

- Omówisz istotę bezrobocia, PKB oraz przyrostu naturalnego.
- Wyjaśnisz, na czym polega podział na Polskę A oraz Polskę B.
- Porównasz obszary zróżnicowania przestrzennego w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski.

Przeczytaj

Rozwojem nazywamy przechodzenie z jednego etapu, poziomu na poziom wyższy. Rozwój kraju oznacza zmiany nie tylko ilościowe, ale także jakościowe. Rozwojem nie jest tylko wzrost liczby ludności czy wzrost PKB, ale także przemiany, które związane są ze zmianami struktur społecznych i gospodarczych.

Rozwój społeczno-gospodarczy to ciąg procesów pozytywnych zmian w działalnościach gospodarczych, kulturowych, społecznych, społeczno-produkcyjnych oraz polityczno-ustrojowych, które zachodzą w ujęciu czasowym i przestrzennym.

Rozwój gospodarczy to proces zmian w gospodarce na przestrzeni czasu, który obejmuje zwiększenie produkcji, inwestycji, zatrudnienia, kapitału, dochodów, konsumpcji itd. oraz zmiany organizacji społeczeństwa i o charakterze strukturalnym.

Pojęcie rozwoju społeczno-gospodarczego jest bardzo obszerne. Klasycznie do jego charakterystyki wykorzystuje się następujące dane:

- dynamika PKB (w cenach stałych) – rok poprzedni = 100,
- produkcja sprzedana przemysłu per capita w zł,
- udział wydatków inwestycyjnych jednostek samorządu terytorialnego w wydatkach ogółem w %,
- liczba mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 mieszkańców,
- liczba osób pracujących w wieku produkcyjnym na 1000 mieszkańców,
- przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w gospodarce narodowej,
- stopa bezrobocia rejestrowanego w %,
- liczba podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym,
- liczba podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. mieszkańców,
- liczba jednostek prowadzących działalność badawczo-rozwojową (B+R) na 100 tys. mieszkańców,
- udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych w %,
- różnica pomiędzy odsetkiem ludności korzystającej z wodociągu i odsetkiem ludności korzystającej z kanalizacji,
- urodzenia żywe na 1000 mieszkańców,
- wskaźnik obciążenia demograficznego (ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym),
- przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym w zł,

- udział przeciętnych miesięcznych wydatków na użytkowanie mieszkania i nośniki energii w wydatkach ogółem w %,
- przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania oddanego do użytkowania w m²,
- liczba samochodów osobowych na 1000 mieszkańców,
- odsetek gospodarstw domowych wyposażonych w komputer osobisty z dostępem do internetu,
- wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym w %,
- liczba lekarzy na 10 tys. mieszkańców,
- liczba pielęgniarek i położnych na 10 tys. ludności,
- odsetek dzieci w wieku 0–3 lata objętych opieką w żłobkach,
- wskaźnik zaangażowania społecznego (liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w rejestrze REGON na 10 tys. ludności),
- gęstość zaludnienia (ludność na 1 km²),
- liczba miast na 1000 km²,
- udział ludności miejskiej w ogólnej liczbie ludności w %
- zużycie energii elektrycznej w gospodarstwach domowych w miastach na 1 mieszkańca w kWh,
- gęstość dróg krajowych w km,
- odsetek długości dróg publicznych o nawierzchni twardej ulepszonej,
- linie kolejowe eksploatowane na 10 tys. mieszkańców w km,
- lesistość w %,
- udział powierzchni obszarów chronionych w powierzchni ogółem w %,
- udział oczyszczonych ścieków przemysłowych i komunalnych odprowadzonych do wód lub do ziemi w ilości ścieków wymagających oczyszczenia ogółem w %,
- udział odpadów komunalnych zebranych selektywnie w ilości odpadów komunalnych ogółem w %,
- nakłady na środki trwałe służące ochronie środowiska per capita w zł.

Źródło: D. Michoń, *Zróżnicowanie rozwoju społeczno-gospodarczego województw ze względu na realizację celów polityki spójności*, „Wiadomości Statystyczne” 2017, nr 12, s. 83–84.

Przyczyny dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski:

- historia Polski – zróżnicowanie rozwoju gospodarczego obszarów znajdujących się niegdyś pod różnymi zaborami, polityka państwa w okresie PRL, zmiana ustroju państwa i utworzenie gospodarki kapitalistycznej przyczyniającej się do zmiany stopnia uprzemysłowienia poszczególnych regionów w wyniku likwidacji nierentownych przedsiębiorstw;
- niekorzystna struktura sektorów gospodarki w poszczególnych regionach (przewaga rolnictwa w zatrudnieniu);
- duża odległość niektórych terenów od centrów rozwojowych kraju;

- niewielki udział inwestycji z kapitałem zagranicznym na niektórych terenach Polski po przystąpieniu do Unii Europejskiej.

Skutki dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski:

- wysoki poziom emigracji młodych ludzi z terenów cechujących się wysokim poziomem bezrobocia strukturalnego;
- poczucie wykluczenia i niesprawiedliwości wśród ludności zamieszkującej tereny z wysokim poziomem bezrobocia i niskim wskaźnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego;
- dalszy rozwój terenów atrakcyjnych dla inwestorów, zwiększający tym samym dysproporcje;
- różna wysokość przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w poszczególnych województwach;
- zróżnicowanie poziomu bezrobocia.

Rozwój Polski

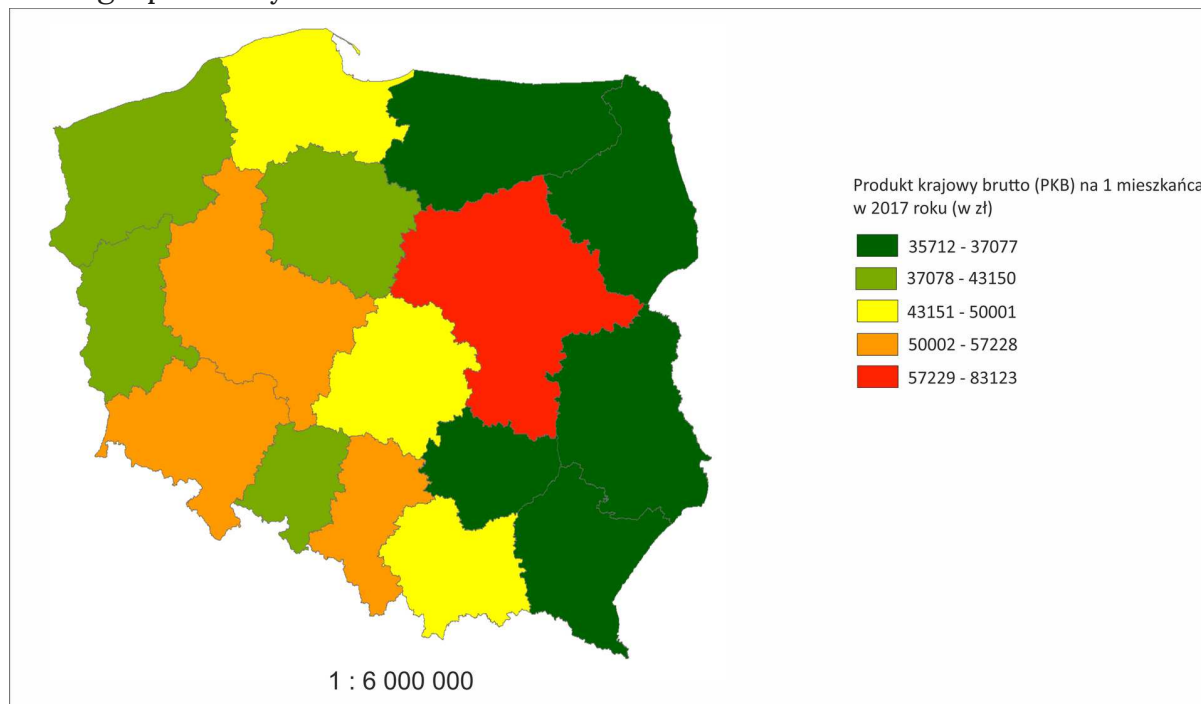
Potocznie Polskę dzieli się na regiony „A” i „B”, gdzie symbol „A” określa część kraju o wyższym poziomie, zaś „B” o niższym poziomie rozwoju. Symbole te mają obrazować dysproporcje w rozwoju społeczno-ekonomicznym na obszarze kraju w takich aspektach jak przemysł, poziom infrastruktury komunikacyjnej, poziom rozwoju rolnictwa itp. Obszar Polski „A” znajduje się na zachód od Wisły, zaś tereny należące do Polski „B” na wschód.

Podział Polski na regiony lepiej i słabiej rozwinięte ma swoje źródła w okresie zaborów, gdy ziemie należące do Prus były bardzo dobrze zarządzane pod względem gospodarczym w przeciwieństwie do ziem zaboru rosyjskiego i austriackiego. Pewnym wyjątkiem jest tutaj Warszawa i większy obszar Królestwa Kongresowego, zaliczane do regionu A, znajdujące się pod zaborem rosyjskim (przez krótki czas, do kongresu wiedeńskiego, pod zaborem pruskim). Należy zauważyć, że w XIX w. na tych terenach stosunkowo intensywnie rozwijała się gospodarka. W okresie II Rzeczypospolitej ziemie Polski „A” były znacznie lepiej uprzemysłowione np. pochodziło z nich 100% produkcji stali w kraju oraz 85% energii elektrycznej.

Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej został utworzony 2 października 2007 roku, a jego zadaniem jest dofinansowanie z funduszy strukturalnych i wsparcie realizacji innych programów operacyjnych w następujących województwach Polski wschodniej: warmińsko-mazurskim, podlaskim, świętokrzyskim oraz lubelskim.

Najwyższe PKB na jednego mieszkańca odnotowuje się w województwie mazowieckim – 83 123 zł, natomiast najniższe w województwie lubelskim, wynoszące 35 712 zł na osobę. Wschodnia część kraju ma niższy wskaźnik PKB niż zachodnia część z uwagi na biedniejsze

ziemie objęte zaborem rosyjskim. Obszary wschodnie charakteryzują się słabym rozwojem gospodarczym wynikającym z przygranicznego położenia oraz mało żyznymi glebami. Ponadto w okresie zaborów w tych rejonach Polski nie dokonało się wiele zmian gospodarczych w przeciwieństwie do części zachodniej. Po II wojnie światowej zmiana granic wpłynęła na przesiedlanie ludności. Najwyższy wskaźnik PKB per capita występuje w mazowieckim, z uwagi na dobrze rozwiniętą stolicę pod względem społeczno-gospodarczym.

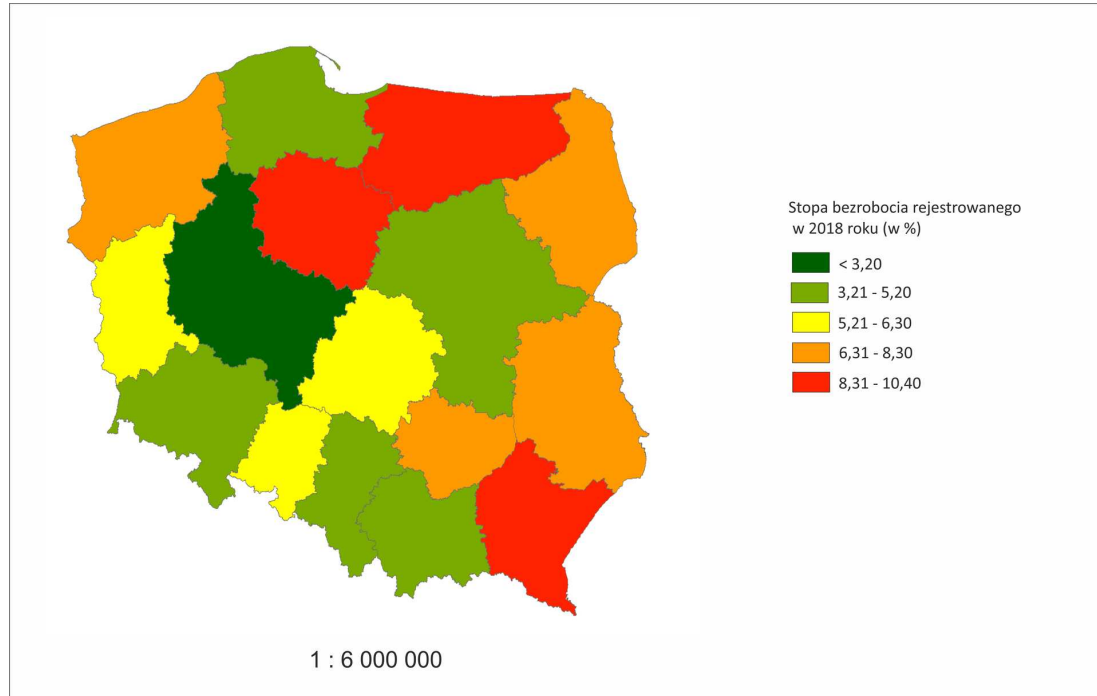

Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca w 2017 roku (w zł)

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., CC BY-SA 3.0, <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>, oprac. na podstawie danych BDL GUS.

Jak podaje *Encyklopedia PWN*, „bezpośrednią przyczyną **bezrobocia** jest z reguły niewystarczająca liczba wolnych miejsc pracy dla ubiegających się o nie; przyczynami mogą być również: wadliwa organizacja rynku pracy, brak odpowiednich kwalifikacji bezrobotnych, trudności mieszkaniowe uniemożliwiające przesuwanie nadwyżek siły roboczej do ośrodków wykazujących jej niedobór, oferowanie zbyt niskich stawek płac (np. w porównaniu z zasiłkiem dla bezrobotnych). Na wielkość bezrobocia wpływają wahania koniunktury (cykl koniunkturalny), sezonowe wahania poziomu zatrudnienia, wprowadzanie osiągnięć techniki do procesów produkcyjnych (automatyzacja), stopień wykorzystania zasobów siły roboczej w rolnictwie (przeludnienie agrarne); w największych rozmiarach bezrobocie występuje w okresach kryzysów ekonomicznych; w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego (1929–33) bezrobotni stanowili (w 1933): w USA 24,9% ogółu zatrudnionych i poszukujących pracy, w Wielkiej Brytanii – 19,5%, w Niemczech – 28%, w Austrii – 29%, w Czechosłowacji – 16,9%. W Polsce w latach 30. bezrobotni stanowili ponad 20% ogółu pracowników najemnych zatrudnionych poza rolnictwem (1933 – ok. 40% ogółu zatrudnionych); trudności na rynku pracy najbardziej odczuwała młodzież, co roku brakowało miejsc pracy dla ok. 300 tysięcy młodych ludzi”.

Najwyższa wartość stopy bezrobocia rejestrowanego w Polsce występuje w województwie warmińsko-mazurskim, osiągając wartość 10,4%, natomiast najmniejszą wartość wskaźnika zaobserwować można w województwie wielkopolskim (3,2%). Analizując strukturę bezrobocia rejestrowanego, można zauważyć podział na Polskę wschodnią oraz zachodnią za wyjątkiem wysokich wskaźników bezrobocia w województwie kujawsko-pomorskim oraz zachodniopomorskim.

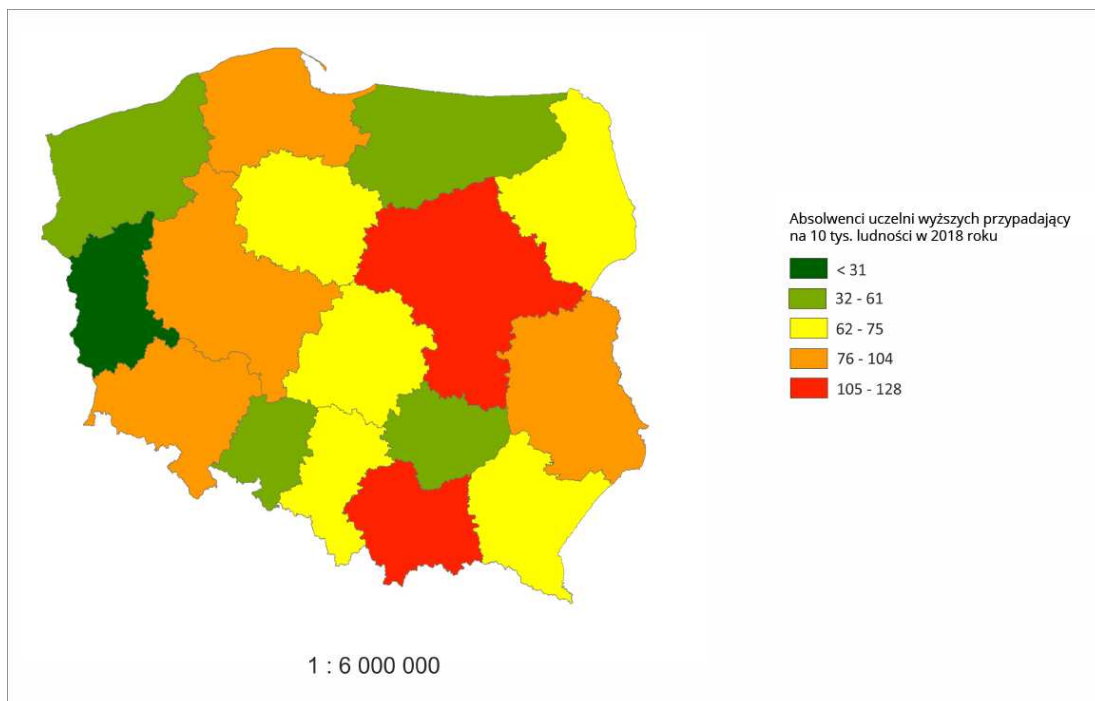
Stopa bezrobocia rejestrowanego w 2018 roku (w %)

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., CC BY-SA 3.0, <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>, oprac. na podstawie danych BDL GUS.

Rozwój społeczny jest to potocznie całokształt zmian, jakim ulega dane społeczeństwo (lub nawet społeczeństwo ludzkie w ogólności). Wybrane mierniki poziomu rozwoju społecznego można podzielić na edukacyjne oraz demograficzne.

Edukacja, jak podaje *Encyklopedia PWN*, jest to „ogół czynności i procesów mających na celu przekazywanie wiedzy, kształtowanie określonych cech i umiejętności”. Dostęp do edukacji ma ogromny wpływ na dorosłe życie, ponieważ przekłada się to na gospodarkę kraju, poziom życia oraz stan zdrowia.

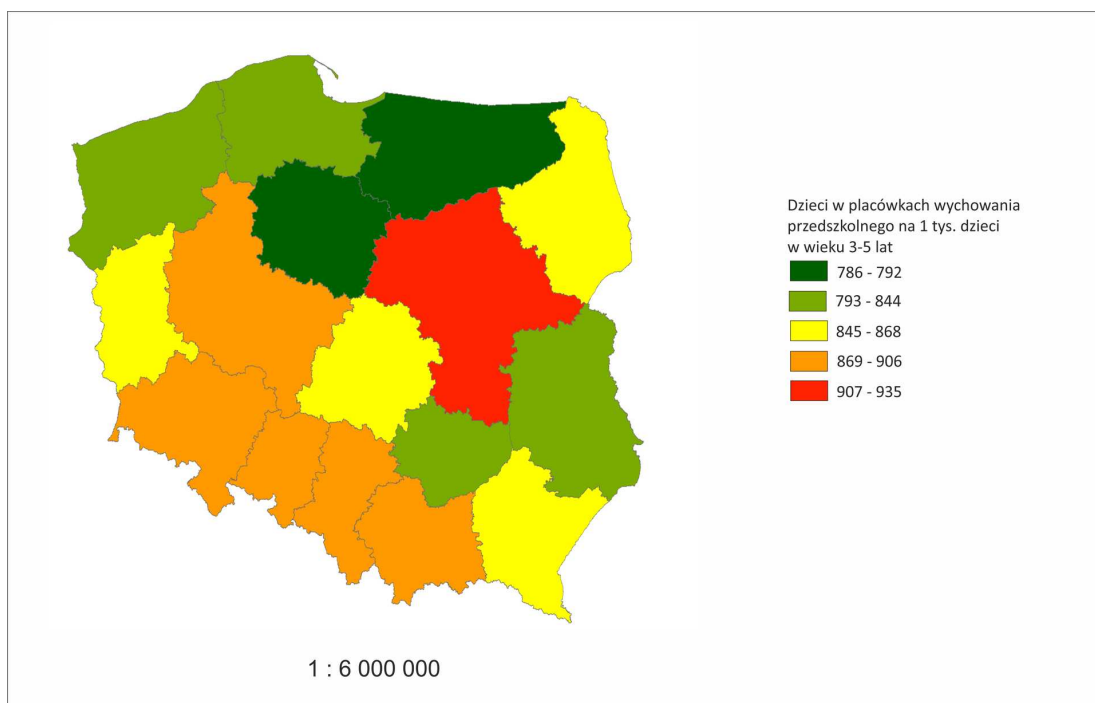
Najwyższy wskaźnik absolwentów uczelni wyższych przypadających na 10 tys. mieszkańców w 2018 r. wystąpił w województwie małopolskim (128 osób) oraz mazowieckim (113 osób), natomiast najniższy w województwie lubuskim, wynosząc 31 osób.

Absolwenci uczelni wyższych przypadający na 10 tys. ludności w 2018 roku

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., CC BY-SA 3.0, <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>, oprac. na podstawie danych BDL GUS.

Najwięcej dzieci znajdujących się w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat występuje w województwie mazowieckim, osiągając wartość 935 dzieci, zaś najniższą wartość odnotowuje się w województwie warmińsko-mazurskim (786 dzieci).

Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat w 2018 roku

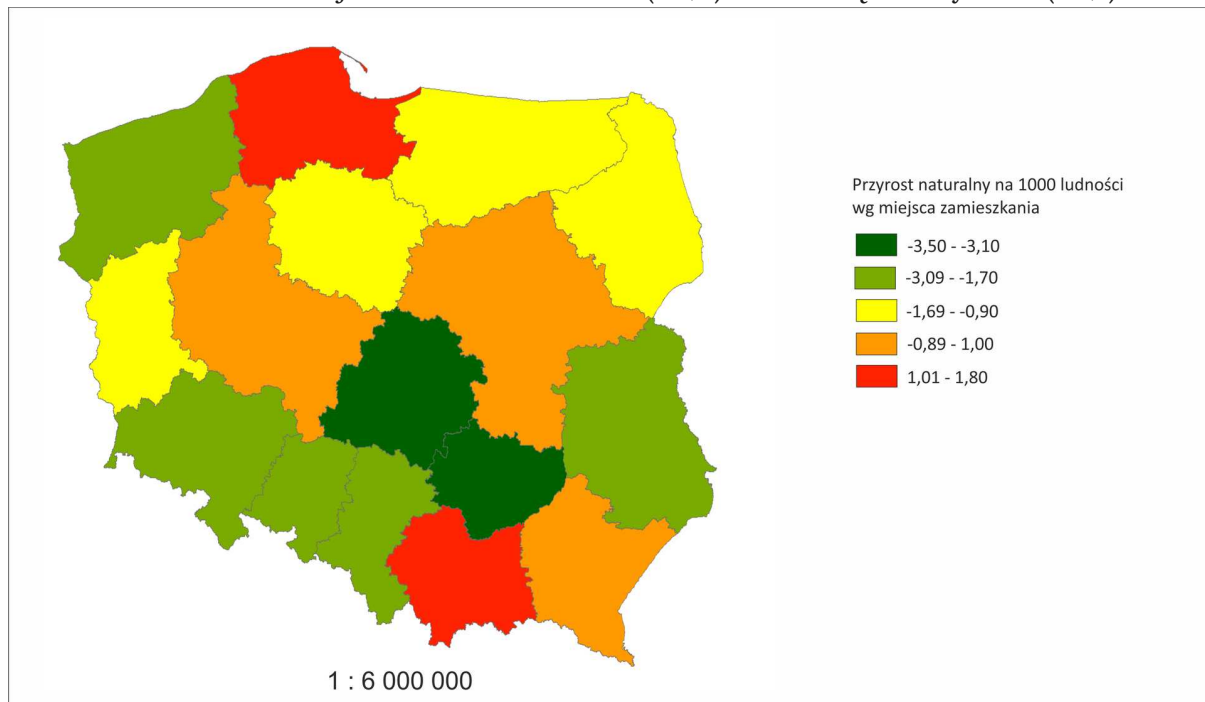
Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., CC BY-SA 3.0, <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>, oprac. na podstawie danych BDL GUS.

Przyrost naturalny, zgodnie z definicją z *Encyklopedii PWN*, jest to „różnica między liczbą urodzeń a zgonów w danym okresie i na danym terytorium, zwykle podawana

w przeliczeniu na 10 tysięcy ludności, wyrażana w ‰. Przyrost naturalny dzieli się na:

- przyrost naturalny dodatni – demograficzny przyrost występujący wtedy, gdy liczba urodzeń przewyższa liczbę zgonów,
- przyrost naturalny ujemny – demograficzny przyrost występujący wtedy, gdy liczba zgonów przewyższa liczbę urodzeń.

Przyrost naturalny na 1000 ludności wg miejsca zamieszkania najwyższą wartość osiągnął w województwie pomorskim (1,8) i małopolskim (1,6), natomiast najniższy przyrost zaobserwować można w województwie łódzkim (-3,5) oraz świętokrzyskim (-3,1).

Przyrost naturalny na 1000 ludności wg miejsca zamieszkania w 2018 roku

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., CC BY-SA 3.0, <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>, oprac. na podstawie danych BDL GUS.

Słownik

produkt krajowy brutto (PKB)

ekonomiczna wartość dóbr i usług nowo wytworzonych na terenie kraju w ciągu roku

Źródło: Encyklopedia PWN

bezrobocie

zjawisko braku pracy zarobkowej dla osób zdolnych do pracy i gotowych do jej podjęcia na typowych warunkach płacowych występujących w gospodarce

Źródło: Encyklopedia PWN

Audiobook

Zapoznaj się z informacjami z audiobooka, by wyjaśnić przyczyny zróżnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w Polsce.

Polecenie 1

Wymień konsekwencje zróżnicowania rozwoju społeczno-gospodarczego w Polsce.

Polecenie 2

Jakie są uwarunkowania przyrodnicze i pozaprzyrodnicze dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym w Polsce?

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PuNd6SwQH>

Nie trzeba wykonywać skomplikowanych analiz danych statystycznych, żeby wiedzieć, że rozwój społeczno-ekonomiczny Polski nie jest równomierny. Wystarczy wyjechać poza miejsce swojego zamieszkania, poza województwo, żeby zobaczyć, że każdy region rozwija się inaczej. Zapewne każdy z Was widział miejsca lepiej i gorzej rozwinięte, miejsca o lepszej i gorszej infrastrukturze, zagospodarowaniu. Dlaczego rozwój nie jest jednakowy? Od czego zależy?

W przypadku Polski bardzo istotnym uwarunkowaniem rozwoju jest historia, zarówno ta dalsza, jak i bliższa. Na powstawanie różnic w rozwoju społeczno-gospodarczym w Polsce duży wpływ miał okres rozbiorów. Terytorium Polski zostało podzielone pomiędzy trzy państwa, które w różny sposób podchodziły do kwestii organizacji życia społecznego i gospodarczego ziem polskich. Różnice dotyczyły intensywności rozwoju przemysłu, jakości infrastruktury transportowej czy procesów urbanizacji. Są one widoczne do dziś. Drugim okresem istotnym z punktu widzenia różnic w rozwoju

społeczno-gospodarczym kraju były lata 1945–1989. Po II wojnie światowej gospodarka kraju była centralnie sterowana i podporządkowana określonej idei. Większość sił i zasobów została skierowana na bardzo szybkie uprzemysłowienie kraju, kosztem innych dziedzin rozwoju. W tym okresie istniejące okręgi przemysłowe rozwijały się dalej, powstawały także nowe ośrodki. Rozwój dokonywał się głównie na Górnym Śląsku i w największych aglomeracjach kraju. W okresie po 1989 roku odstąpiono od gospodarki centralnie planowanej na rzecz gospodarki wolnorynkowej, jednak transformacja systemowa spowodowała upadek niektórych obszarów przemysłowych, co skutkowało między innymi wysokim bezrobociem.

Wyżej wymienione czynniki doprowadziły do sytuacji, w której poszczególne regiony Polski charakteryzuje znacznie odmienna struktura gospodarki, różny poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. Jedne regiony kraju odznaczają się wysokim udziałem usług, inne dużym udziałem sektora rolniczego, niektóre regiony są bardziej zurbanizowane niż inne.

W dzisiejszych czasach zwraca się dużą uwagę na kwestie nierówności poziomu rozwoju i prowadzi się działania mające na celu jego wyrównanie. Jest to jeden z celów Unii Europejskiej. Polska dzięki akcesowi do struktur europejskich w 2004 roku ma możliwość korzystania z funduszy, które sukcesywnie podnoszą poziom rozwoju regionów w gorszej sytuacji.

Obecnie najwyższym poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego charakteryzuje się województwo mazowieckie. W czołówce jest województwo małopolskie, dolnośląskie i wielkopolskie. Najsłabszy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego obserwuje się w województwie warmińsko-mazurskim, podlaskim, opolskim i świętokrzyskim.

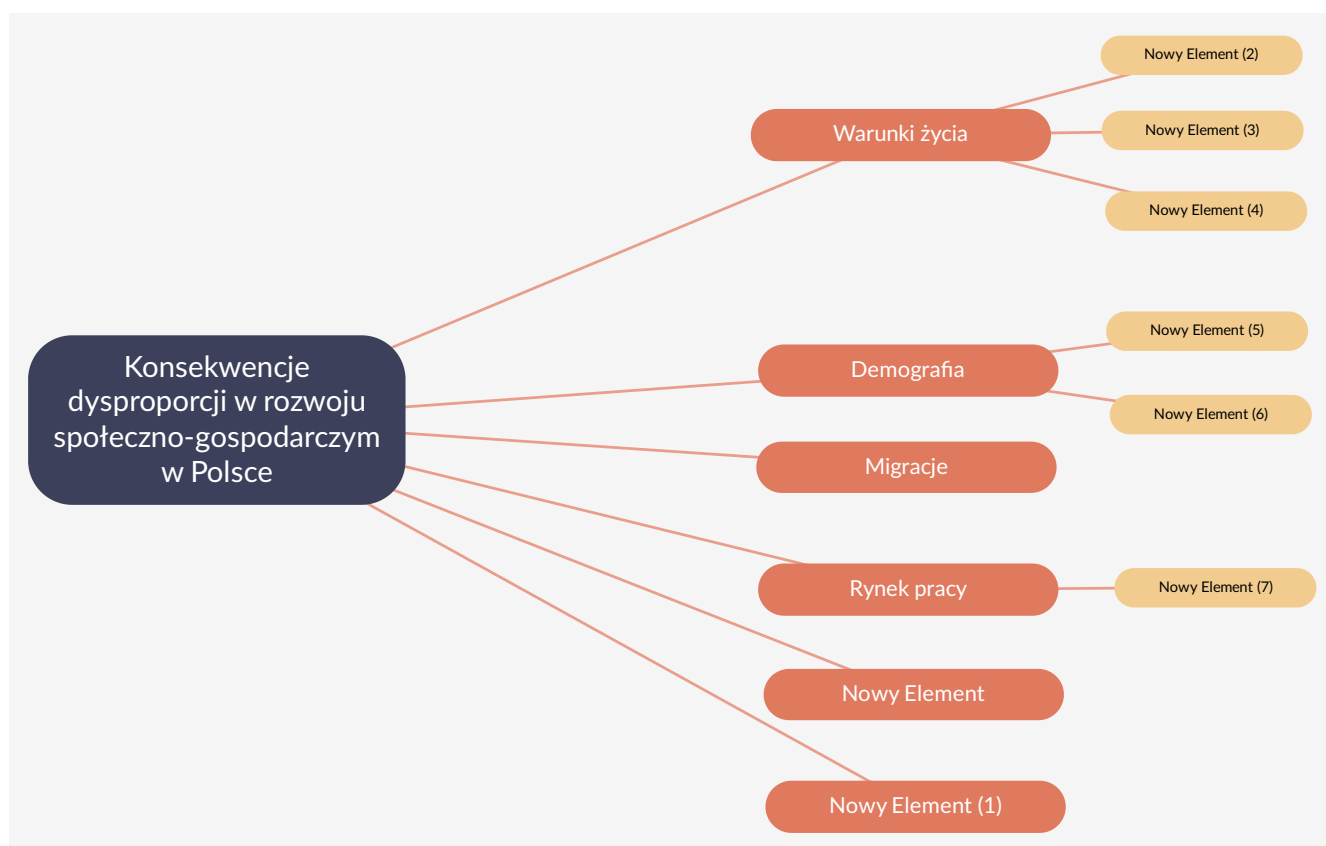
Mapa myśli

Konsekwencje dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym w Polsce

Polecenie 1

Przygotuj mapę myśli prezentującą konsekwencje dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym w Polsce. Zwróć uwagę na określone dziedziny – warunki życia, demografię, migracje, rynek pracy, samopoczucie itd.

Możesz wykorzystać informacje zawarte w: Michoń D., *Zróżnicowanie rozwoju społeczno-gospodarczego województw ze względu na realizację celów polityki spójności*, „Wiadomości Statystyczne” 2017, nr 12, s. 80–94.

Dla nauczyciela

SCENARIUSZ LEKCJI

Imię i nazwisko autora: Magdalena Fuhrmann

Przedmiot: geografia

Temat zajęć: Przyczyny i skutki dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum/technikum, zakres rozszerzony, klasa III

Podstawa programowa

XV. Zróżnicowanie społeczno-kulturowe Polski: regiony etnograficzne, poziom życia, zachowania prokreacyjne Polaków, zalety i wady życia na wsi i w mieście, cechy miast, zaangażowanie w działalność społeczną, preferencje wyborcze, partycypacja społeczna, ubóstwo, wykluczenie i solidarność społeczna.

Uczeń:

2. porównuje poziom życia ludności (w zakresie stanu środowiska, warunków mieszkaniowych, infrastruktury komunalnej, dostępu do kultury, oświaty i ochrony zdrowia) w wybranych regionach Polski.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- Kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji,
- kompetencje cyfrowe,
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się,
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne

Uczeń:

- określa przyczyny dysproporcji rozwoju Polski,
- opisuje skutki dysproporcji rozwojowych,
- wskazuje na mapie regiony o najwyższym i najniższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego w Polsce.

Strategie nauczania: asocjacyjna

Metody i techniki nauczania: blended learning, IBSE, dyskusja

Formy pracy: praca indywidualna, praca w parach, praca w grupach, praca całego zespołu klasowego

Środki dydaktyczne: e-materiał, komputer, projektor multimedialny, zeszyt przedmiotowy, mapa Polski, atlasy geograficzne, rocznik statystyczny

Materiały pomocnicze

D. Michoń, *Zróźnicowanie rozwoju społeczno-gospodarczego województw ze względu na realizację celów polityki spójności*, „Wiadomości Statystyczne” 2017, nr 12, s. 80–84.

J. Parysek, *Rozwój społeczno-gospodarczy oraz czynniki i uwarunkowania rozwoju*, „Studia KPZK” 2018, t. 183, s. 37–56.

PRZEBIEG LEKCJI

Faza wprowadzająca

- Wprowadzenie do tematu zajęć – dyskusja kierowana na temat zróżnicowania rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, uczniowie wskazują ogólne prawidłowości w tym zakresie i zastanawiają się nad przyczynami zauważalnych dysproporcji.
- Nauczyciel przedstawia cele lekcji.

Faza realizacyjna

- Uczniowie zapoznają się z wprowadzeniem do lekcji. Nauczyciel sprawdza zrozumienie tekstu przez uczniów. W przypadku niezrozumienia tekstu, tłumaczy kwestie niejasne.
- Uczniowie zapoznają się z audiobookiem. Wykonują polecenia zawarte w tej części materiału.
- Uczniowie na forum prezentują swoje odpowiedzi. Nauczyciel moderuje dyskusję. W momencie wyczerpania tematu nauczyciel podejmuje decyzję o przejściu do drugiej części lekcji.
- Uczniowie dobierają się w pary, których zadaniem jest opracowanie mapy myśli: dysproporcje przestrzenne w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski. Uczniowie korzystają z atlasów geograficznych w celu dokonywania analizy w rozmieszczeniu przemysłu oraz z danych rocznika statystycznego. Uczniowie na mapach myśli powinni zawrzeć dostrzeżone związki przyczynowo-skutkowe, podczas pracy mogą korzystać z e-materiału i dostępnych źródeł wiedzy. W razie potrzeby nauczyciel podaje wskazówki, odpowiedzi.
- Uczniowie prezentują swoje przemyślenia na forum klasy. Nauczyciel czuwa nad poprawnością wypowiedzi uczniów. Uczniowie sprawdzają trafność swoich propozycji, nanoszą ewentualne poprawki i dodatkowe informacje.

Faza podsumowująca

- Przypomnienie celów lekcji.
- Podsumowanie wiedzy zaprezentowanej na lekcji.
- Utrwalenie najważniejszych pojęć, szczególnie tych, które sprawiały uczniom najwięcej problemów podczas zajęć.
- Ocena pracy uczniów podczas lekcji, biorąc pod uwagę ich możliwości i zaangażowanie.

Praca domowa

- Utrwalenie wiadomości przedstawionych na lekcji.
- Przygotowanie pracy pisemnej na temat skutków dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski (w oparciu o opracowane podczas lekcji mapy myśli).

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania danego multimedium

Audiobook może zostać wykorzystany w ramach zróżnicowanych tematycznie lekcji z działu Społeczeństwo i gospodarka Polski (zakres podstawowy: XV).